

Pusztay János

Tudásalapú társadalom – alulról építve

Ha a tudás hatalom, a nemtudás kizsákmányolhatóság. A tudás megszerzésének különböző szintű kereteit az állam, az egyházak, a gazdasági szféra biztosítja. A bármilyen szintű tudás megszerzése nem egyenlő az iskolába járással, bár attól általában elválaszthatatlan. A mai magyarországi népesség tekintélyesnek mondható része – a különböző fokú, mértékű iskolalátogatás ellenére – tudatlan, potenciális analfabéta. Az egyetemre, főiskolára járó tömeg egy része – magasabb szinten, a felsőoktatási intézmény szintjéhez mérve – tudatlan. Amikor mellőzik a tanulást a közoktatásban vagy a felsőoktatásban résztvevők, nem gondolnak a következményekre, a versenyképesség elvesztésére. S amikor majd beüt a baj, a maguk felelősségére nem gondolva szidják a rendszert. Az alábbiakban néhány, a felsőoktatással, azon belül az állami intézményhálózattal kapcsolatos kérdéssel foglalkozom.

Az elmúlt mintegy fél évszázadban kiterjedt felsőoktatási hálózat épült ki. Minden megyében létrejöttek – legalább kihelyezett – főiskolai karok, főiskolák, egyetemek vagy azok karai. A szétaprózódott hálózat ésszerűsítését szolgálta volna a többszöri nekifutásra sem egyértelműen sikeres, a párhuzamosságokat megszüntetni képtelen integráció. Sommásan megállapítható, hogy az ország demográfiai helyzetéhez képest túl sok a felsőoktatási intézmény. Ezek működése nem finanszírozható tovább. A rendszerváltás utáni időszak kormányai nem merték megtenni a felsőoktatási hálózat átalakítását, s mára a helyzet teljesen ellehetetlenült. A felsőoktatási szférát is sújtották az elvonások – gondolom, elsősorban az IMF-hitel visszafizetéséhez járult így hozzá a terület. Visszaköszönt a szocialista időből is ismert kijárási rendszer: az a víz alá nyomott intézmény, amelynek voltak hatékony kapcsolatai (miniszter, erős befolyással rendelkező országgyűlési képviselő, netán magas politikai pozíciót betöltő hallgató), az időnként néhány másodpercre kiemelhetette fejét a vízből, s kaphatott – átmeneti – túlélést biztosító levegőt. Ám ez így nem mehet tovább. A rendszer gyökeres átalakításra szorul. Ma Magyarországon közel kétszer annyi felsőoktatási intézmény van – csak az állami szféráról beszélek –, mint amennyit az ország elbír (lásd egyebek között a demográfiai helyzetet).

Az átalakítás eredményeképpen lesznek nyertesek és óhatatlanul lesznek vesztesek is. Vesztes lehet egy-egy ma még működő intézmény, de vesztesek lehetnek egész ország-részek is. Az új felsőoktatási hálózat kiépítésekor legalább két szempontot figyelembe kell venni: a regionalitást, valamint azt, hogyan kerülhető el a szellemi elsivatagosodás azokban a régiókban, amelyekben megszűnik a ma még meglévő-vegetáló felsőoktatási intézmény.

Ma Magyarország a felsőoktatási és a kutatói intézményhálózat szempontjából három részre szakadt ország. Budapest önálló entitás a maga kiterjedt felsőoktatási intézmény-

hálózatával, itt működik a legtöbb kutatóintézet, s fajlagosan itt található a legnagyobb arányban a tudományosan minősített szakemberek. Az ország keleti-északkeleti fele – bár elmaradva Budapesttől, mégis – e tekintetben fejlettnak mondható. Gondoljunk a szegedi és a debreceni egyetem potenciáljára, s emellett Miskolcra, illetve az olyan, szakmailag erős főiskolákra, mint Eger vagy Nyíregyháza. Emellett a nagyrégióban még további főiskolák is találhatóak. Messze leszakadva következik a Dunántúl, ahol számszerűen ugyan több az egyetem(nek nevezett intézmény), mint az ország Dunától keletre eső területén, ám azok súlya messze elmarad a keleti országrészétől. Csak jelzésképpen: a Dunántúlon a felsőoktatásban dolgozó tudományosan minősítetteknek valamivel több mint a fele a Pécsi Tudományegyetemen dolgozik, ugyanakkor a Pécssett tevékenykedő tudományos minősítettek nem érik el a szegediek vagy a debreceniek 60%-át. S emellett a Dunától keletre eső nagyrégióban még ott van a dunántúli szemmel nézve jelentős Miskolci Egyetem, s az egykori dunántúli főiskoláknál (pl. a ma a Nyugat-magyarországi Egyetem szerkezetében működő Szombathely) tudományos kapacitás tekintetében erősebb Eger és Nyíregyháza. S még egy szempont: a Dunántúlon nincs egyetlen olyan fajsúlyú kutatóintézet sem, mint Szegeden a biológiai vagy Debrecenben az atommagkutató. Természetesen a Dunától keletre eső nagyrégió sem homogén, vannak fejlettebb és elmaradottabb térségei.

Számos fórumon és több írásomban is foglalkoztam ezzel az egészségtelen szerkezettel. Semmilyen szándék nem tapasztalható a helyzet megváltoztatására sem a felsőoktatás irányításáért felelős minisztériumban, sem az akadémián. Ehelyett az a bibliai mondás látszik uralkodni, miszerint „akinek van, annak adatik, akinek nincs, attól az is elvétetik, amije van”. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy éppen ebben a pontban kell a Biblia tanítását követni.

Az új felsőoktatás-politikának meg kell oldania az intézményhálózat arányos elosztásának kérdését. A Dunántúlon nagyarányú fejlesztésekre van szükség, máskülönben a gazdaságilag ma még fejlett nagyrégió – egy-két város kivételével, mint pl. Győr – óhatatlanul leszakad. A lakosság elvándorlását már ma is láthatjuk; a más régiókban tanuló tehetséges ifjú szakemberek nem térnek vissza szülővárosukba, megyéjükbe, így azok – ahogy azt megfigyelhetjük Szombathely és Vas megye példáján, ahol egy-két évtized alatt mintegy 20 ezerrel csökkent a lakosság amúgy sem magas száma – fizikailag is kiürülhetnek, de legalábbis jelentőségükből erőteljesen veszíthetnek.

A Dunántúl balszerencséje, hogy az amúgy nyugat-magyarországi származású Apponyi Albert gróf, kultuszminiszter a felsőoktatási intézményhálózat kiépítését az akkori Nagy-Magyarország keleti felében kezdte meg, s tervei szerint a Dunántúlra csak később került volna sor, ám a terv megvalósítását megakadályozta az I. világháború és az azt követő trianoni szerződés. A pécsi egyetem létrejött a pozsonyi egyetem – időlegesnek szánt – átköltöztetésének köszönheti létét. A II. világháború utáni kommunista hatalom viszont lefejezte a pécsi egyetemet (is), egyedül a jogi kart hagyva meg, s külön egyetemként az orvosit.

Egy új felsőoktatás-politika kénytelen lesz csökkenteni a központi fenntartású egyetemek, főiskolák számát. Azonnal felmerül azonban a kérdés, mi legyen a megszüntetendő felsőoktatási intézmények székhelyén, mi legyen az elbocsátandó oktatókkal, kutatókkal. Mi lesz a következménye annak, ha egy adott településen, régióban a szellemi központként működő felsőoktatási intézmény egyszer csak megszűnik.

1 tudomány és társadalom

Az intézmények számának csökkentését szolgálta (volna) az integráció. Ésszerűnek látszott, hogy az egy városban működő önálló intézményeket egyesítsék, hiszen azok korábban nem egy esetben ugyanazon intézmény karai voltak (lásd az orvosegyetemek példáját, amelyek közül csak a budapesti őrizte meg mind a mai napig önállóságát, s nem kapcsolták vissza a budapesti tudományegyetem szerkezetébe, amelyből annak idején vétetett). A regionális összevonás teljes mértékben sehol nem vált be. Én kezdettől híve voltam s elvileg vagyok most is az integrációnak, ám látnom kell, hogy számos, elsősorban szubjektív, emberi tényező akadályozza meg annak tisztességes megvalósítását. Az integráció számszakilag ugyan az intézmények számának csökkentését eredményezte, ám a legtöbb helyen semmilyen tartalmi változás nem követte, s a korábbi önálló intézmények vezetői az integráció után is megőrizték – értelmetlenül, s esetleg átkeresztelve – tisztségüket, az integrált intézmények pedig szakmai önállóságukat, legfeljebb gazdaságilag gyöngültek meg a központ „jóvoltából”.

Egy megoldási modell lehet a közösségi felsőoktatási intézmény megteremtése, amiről már kormányzati körökből is lehet hallani.

Szombathelyen 2013 nyarán néhány kollégámmal, barátommal megalapítottuk – a szintén általam még 1999-ben létrehozott Genius Savariensis Alapítvány keretében – a Genius Savariensis Szabadegyetemet. A szabadegyetem mottója: „*az életnek tanulunk.*” A szabadegyetem indításakor azzal a gondolattal fordultam Szombathely polgáraihoz, hogy hazai és külföldi tapasztalataim alapján kialakult meggyőződésem: a tervezhető, fenntartható és a régió hagyományaihoz méltó jövő csak magas színvonalú szellemi háttérrel valósítható meg. Ezt a szellemi háttérrel csak az itt élő és tevékenykedő polgárok, szervezetek és intézmények összefogása képes megteremteni. Ez a háttér talán hozzásegít ahhoz, hogy infrastrukturális, területfejlesztési vagy akár jövedelmi szempontból többnyire csupán közepes vagy annál is rosszabb mutatókkal rendelkező városunk és megyénk elmozdulhasson jelenlegi kedvezőtlen helyzetéből. A *Genius Savariensis Szabadegyetemmel* az a célunk, hogy felkeltsük a folyamatos képzés és önképzés iránti igényt, felismerve, hogy Magyarország az élethosszig tartó tanulás tekintetében ige nagy elmaradásban van az EU többi országához, elsősorban a skandináv államokhoz képest; hozzájáruljunk a sokoldalúan művelt, a szűkebb pátriát is ismerő és arra büszke polgárok képzéséhez. A felsőoktatási rendszer szerint felépített, de modulonként egyénileg összeállítható, bármikor elkezdhető és megszakítható képzés az igényeknek megfelelően felöleli az élet minden területét a bölcsészeti- és társadalomtudományoktól az egészségügyi, gazdasági, műszaki és a mindennapi életvitelhez szükséges ismeretekig. A program részben akkreditált, részben akkreditálandó kurzusokból áll. Az akkreditált kurzusok diplomával, a (még) nem akkreditáltak tanúsítvánnyal/bizonyítvánnyal zárulnak. Megkülönböztetett helyet kap az ún. Savaria-kurzus, amelynek sikeres elvégzése után a résztvevők megkapják a – terveink szerint bizonyos kedvezményekre feljogosító – *Savaria polgára (Civis Savariae)* kártyát. A programok minőségét tudományosan kvalifikált szakemberek garantálják. A *Genius Savariensis Szabadegyetem* tervezi, hogy idővel a megye városaiban kihelyezett tagozatokat hoz létre, egyszersmind ernyőt és szervező erőt kínál a Szombathelyen és Vas megyében működő, ismeretterjesztő tevékenységet is folytató egyesületek számára, hogy a *mindent tudás szabadegyeteme* tegye Szombathelyt és Vas megyét a tudás, a kultúra vonzó és megtartó erejű városává, megyéjévé.

A szabadegyetem első félévében elindítottuk a négy félévre tervezett Savaria-kurzust, amelynek keretében az ókori Savaria megalapításától a mai Szombathelyig mutattuk be a város történetét. Ezen kívül ún. jeles napokon (évfordulókon) felolvasó ülést szerveztünk. A szabadegyetem felkészül arra is, hogy bizonyos felsőoktatási feladatokat is ellásson: további kurzusokat (egészségügy, kultúra) hirdetünk meg a város polgárainak. Nagy meglepetésünkre a Savaria-kurzus állandó hallgatóságának közel fele saját akaratából, azaz külső kényszer nélkül sikerrel le is vizsgázott a félév anyagából. Létrejött a szabadegyetem baráti köre, amely pénzzel is támogatja a kezdeményezést.

A szabadegyetem – eltekintve a Szombathely város önkormányzatának két bizottságától kapott kis mértékű támogatástól – egyelőre lelkesedésből működik. Vagyunk néhányan, akik meg vagyunk győződve arról, hogy a tudás és a tudni akarás is képes összekovácsolni közösségeket, s hogy a társadalom építésének ez lesz a leghatékonyabb módja. Ezt előbb-utóbb a helyi és az országos politikának is fel kell ismernie, s ennek megfelelően támogatnia. Az országban minél több helyen létre kellene hozni – együttműködve az esetleg meglévő és működő népfőiskolákkal – a hasonló intézményeket, így alulról építkezve járulhatunk hozzá egy tudásalapú társadalom megteremtéséhez, növelve – az akár érdek nélkül is – kiművelt emberfők számát. Erre leginkább a hátrányos helyzetű régiókban van óhatatlanul szükség.

A közösségi felsőoktatási intézmények városi fennhatóság alá kerülnek. Gondolom, első sorban közösségi oktatási igényeket elégítenek majd ki, de nem csekély mértékben fognak ellátni felsőoktatási feladatokat is. Legfőképpen azonban közösségalkotó műhelyek lesznek, reményeink szerint az élethosszig tartó tanulás közösségei – ezt máris látjuk a szabadegyetem alig néhány hónapos fennállásának eredményeképpen. S talán ez a legfőbb erénye.

A *Genius Savariensis Szabadegyetem* igyekszik modellként szolgálni a majdani átalakításhoz. Az új típusú intézmények képesek lesznek alkalmazni az állami felsőoktatási intézmények megszűnésével felszabaduló szakembereket, egyszersmind megakadályozzák a városok, kistérségek szellemi kiüresedését. Talán még jobban, mint a jelenleg a befogadó városban még gyakran elefántcsont-toronyként működő felsőoktatási intézmények.

(A felsőoktatás jövőjével kapcsolatban olvasóink figyelmébe ajánljuk Török Imre Válaszúton a magyar felsőoktatás című tanulmányát a Zempléni Múzsza 2013. évi 3. számában.)